

I R O D A L O M

Otrokocsi Nagy Gábor: Református Kollégiumi Diák-irodalom a Felvilágosodás Korában. (Öntudatlan népiesség kéziratok gyűjtemény-irodalmunkban.) Debrecen, 1942. — 88 lap.

Nemcsak szakérdeklődéssel, hanem olvasó kíváncsisággal is vettük kezünkbe O. Nagy Gábor legújabb munkáját. Kódexeink misztikájáról frott szép tanulmánya¹⁾ tárgyban és szempontokban annyira más korszakát idézi irodalmunknak, hogy maga címben jelzett a tárgyválasztás is érdekessé teszi a fiatal kutató új értekezését. Már most megállapítjuk, hogy ebben a dolgozatában is meglepő a tárgyismerete, elfogadhatók és eligazítók a szempontjai, továbbbépítőek az eredményei.

Szerzőnk a „Bevezetésben” tisztázza célkitűzését és körülhatárolja kutatása területét: az „öntudatlan népiesség” egy fejezetét próbálja megírni és a kollégiumi kéziratok gyűjteményeket mint egységes irodalmi jelenséget ismertetni, hogy a Horváth Jánostól feldolgozott „irodalmi népiesség” mellett megmutassa e gyűjtemény-irodalom ösztönszerű, népiességét.

„A gyűjtemény irodalom alkata és keletkezése” címen foglalja össze ezeknek a „diák-kódexnek” jellemző vonásait, sajátos jegyeit. „Mindenek” jellege van ez irodalomnak, hisz tartalmát, formáját színezi a szerzőknek és másolóknak a nyomtatott irodalomtól eltérő ízlése és stílusigénye. A kulturális hiányérzet kelti fel az eddig hagyományos vallási szinten mozgó diákságban az „irodalom” utáni vágyat. A kéziratok forma maga is meghal ennek az irodalmi érdeklődésnek az intézményesítése (önképzőköri szervezkedés) után²⁾. Az egyetemes censura és a magyar nyelv használatát tiltó iskolai rendelkezések szinte kényszerítették az ifjúságot arra, hogy a maga „szája íze szerint” szedjen össze magyar szépirodalmi műveket. Egy új irodalmi közönség kívánta a maga irodalmát a nyelvi nacionalizmus korában. E közönség társadalmi különbözőségét kiegyenlíli műveltségének azonos alapokra, bizonyos szóbeli hagyomány-műveltségre épült egysége. Ehhez a „mély” réteghez kellett kapcsolódnia, hasonulnia az új „irodalmi” stílusnak. Innen e gyűjtemények kevert, „félnépi” vonása. A szerzők mellékessé csökkentesse is népiessé teszi ezt az irodalmi próbálkozást.

A „Hatvani életéből fennmaradt töredékek”, „A csökmei sárkányhúzás” és „A Mennyből jött levél” és „Adoma-rokonai” c. három fejezetben e gyűjtemény-irodalom legismertebb epikai műveit vonja vizsgálódásába a szerző. — Biztos, hogy a legtöbbször vitatott, népiesség szempontjából sokszor és sokaktól tárgyalt, a későbbi szépirodalomra is legnagyobb hatású a Hatvani professzor emléket őrző 13 önálló, kis anekdotikus történet. — Ezeknek és a hozzájuk tartozó epikai műveknek általános jellemzője a gúnyos, parodisztikus hang. Ezt szerzőnk azzal a „lázasással” magyarázza, amelyet a felvilágosodás teremtett az ifjúságban, meg az ifjúságot mindig jellemző kritikai hajlammal. Ez azonban nem volt akadály annak, hogy ugyanakkor népies babona-elemek, mondai emlékek ne maradjanak meg bennök. Így árul egy gyékényen a tudatos felvilágosult műveltség (vulgarizált felvilágosodás) és nem szándékolt (népi) hagyománymentés ezekben a jóízű és közkedvelt „népmondákban”, amelyeknek bizonyosan vannak népi talajba nyúló és ott szétágazó gyökerei, de felfelé, a korszerű irodalom felé is közvetítettek. Népszerűek lettek

¹⁾ A Misztika Kódexirodalmunkban. — Debrecen, 1937.

²⁾ Lásd ugyanettől a szerzőtől: A „Debreczeniség” alkonya. — Debrecen, 1939.

ezek az epikus művek előadásukkal is. Nemcsak a közérthető helyi utalások, személyi vonatkozások, bizonyos debreceni és táji realizmus ennek az oka, hanem az egésznet átlelkesítő egészséges élet és népi szemléletmód, hagyományos kifejezőkészség, népi és népszerű beszédfordulatok (sokszor egészen durva közlihelyek) adják a stílus „népi” vonását. —

„Énekelt versekből lett olvasmány-szövegek.”, „Népies dal- (ének-) költészet.” és „Diákos-népies rokokó-íra” címen a vizsgált gyűjtemény-irodalom „ének” („dal”) állományát tárgyalja. Gyűjtemény-irodalmunknak sajátosságát a lírai termékekben a rokokó-szentimentális elem és a népiesség különös keveredése adja meg. Csokonai ilyen irányú nagy hatásának elemzése során e fejezetben kap méltatást és értékelést a „rimkovács”-nak nevezett Kováts József költészete, amely ennek a kettősségnek legigazolóbb képviselője.

Az „Összefoglalás”-ban sommázza az író eredményeit: sikerült kimutatnia, hogy „református kollégiumaink — a debreceni és sárospataki kollégium — a felvilágosodás korában nem voltak a szellemi elmaradottság és a magyar irodalom iránti érdektelenség színhelyei, továbbá megvilágíthatta az itt elő diák-irodalmi műveltségnek” öntudatlan népiességben megnyíló alapszínétét. „A gyűjtemény-irodalom jelentősége nem önmagában, legkevésbé esztétikai értékében van, hanem abban, hogy ébren tartotta és táplálta a magyar szellemnek önmaga, multja, hagyományai és népi gyökerei felé forduló és abból erőt merítő mivoltát. Bizonyosága ez az irodalom annak, hogy az első sorban vidéki és tekintélyes részben jobbágy (vagy jobbágysorban élő) szülőktől származó fiatalságban is élt olyan irodalmi lelkesedés és irodalmi műveltség, mely gazdag útravalót adott a kollégiumokból később kikerült irodalmi nagyjainknak, elsősorban Arany Jánosnak.

Értékelés helyett inkább a dolgozatot magát idéztük, hogy felhívjuk olvasóink figyelmét a tanulmány igaz értékére: a magyar irodalmi ízlés és közönség-irodalom (talán-talán „ponyvát” is írhatnánk) egy fejezetét mutatja be a legszigorúbb adatközlés alapján. Az anyag-ismeretnek gazdagsága emeli ki a tanulmányt napjaink ötlet-irodalmából, amikor egy-egy idézethez kerekítenek a szerzők elméleteket és állapítanak meg nagyon is egyéni „törvényeket”. Ennek a teljes tájékozottságnak köszönhetjük két irodalomtörténeti közhely helyesbítését: a Hatvani-töredék szerzője és az Angyal Bandiról szóló vers keletkezési ideje. Túlzottan tartjuk egymásik helyén a műfaji elkülönítést. Aligha mondható „szervezetlen” olvasó közönségnek az, amelyet azonos műveltségi hagyományokkal intézményesen és éveken át nevelt, eligazított és életbe küldött a kollégiumok egységes, erős vallási elveken épült iskolai rendje. — Az erotikus, durva „nyomdafestéket nem tűrő kifejezések, helyzetek, egész költemények tárgyalásánál elengedhetetlen a latin-görög előzmények vizsgálata. Ez nagyon is régi, közismert irodalmi örökség volt. Azt gondoljuk, hogy itt népies hagyományok helyett legtöbbször inkább magyaros fordításról, átköltésről beszélhetünk. Sok tetszetős föllevést rontana le annak a két-nyelvű műveltséget hordó kornak hivatalos, iskolában megkövetelt és könyvtáraiból szétáradó olvasmány kincsének vizsgálata, ismerete. Egész biztos, hogy nemcsak egyetlen korszaknak, irodalmi hagyatéknak a kérdése a hagyománynak és fejlődésnek, közönség-olvasmánynak és „fennebb” irodalomnak az egyeztető törekvése.

Ezek a megjegyzések inkább kérdések, mint hiány-megállapítások, és mit sem vonnak le O. Nagy Gábor dolgozatának értékéből, sőt érdekességéből. Hisz a magyar ifjúság sajátos útkeresésének, ízlés-forradalmának, a magyar „ifjúsági olvasmány” történetének egy fejezetét is adja a mai olvasónak. Lelkessé és emberivé

teszi művét az a minduntalan kiérezhető melegség, amivel az egész kérdést feldolgozza. Ez a tanítványi hűség szerető bizonyossága a nevelő Kollégiummal szemben (a szerző a debreceni Kollégium volt diákja, most annak gimnáziumi tanára) így nemcsak írás, hanem tett is. Reméljük, hogy rengeleg adatismeretét új és új kötetben rendszerezi, hisz saját szavai szerint: „E dolgozat a református kollégiumi gyűjtemény-irodalom beható tárgyalásának csak első fejezete.“

Éber János.

Iványi Ferenc: Virrasztó. (2. kötet. 532 old. 1942. Singer és Wolfner Irod. Int.)

A bontakozóban levő hazai tudományosságunk magyarnyelvű művelői között jelentős szerepet vitt Bod Péter. Ennek a székely jobbágyfiúból lett polihisztor-írónak életrajzát írja meg Iványi Ferenc; regényes vonásokban vázolja, hogyan emelkedett a nagyenyedi kollégium szegénysorsú szolgáló-diákja első tanulóvá; majd a leideni egyetemen befejezve betűszomjas tanulóveit, Bethlen Kata hívta meg udvari papjának. Itt kezdte meg azt a sokoldalú irodalmi tevékenységet, amelyet mint magyarigeni prédikátor haláláig egyre erősebb lendülettel folytatott. Virrasztó volt ő híveinek gondozásában és őrhelyen állt a magyar nyelv művelésében. Sokágú írói alkotó munkássága és ritka érdeklődési köre az akkori tudományosságunk több fajtát ölelte fel: Szentírás elemzés (A Szentírás értelmezésére vezérlő magyar lexikon, Judás L. apostol levelének magyarázata, A Szent Biblia Históriaja.) Egyháztörténelem (A vitézkedő Anyaszentegyház Históriaja), Egyházszervezés (Egyház jogi tanulmányok, (Synopsis, Consistorialia) De irodalmi hírnevet elsősorban a *Magyar Athenas*, *Erdélyi Fénix*, a Párizz-Pápai *Dictionáriumnak* székely szókinccsel való kiegészítése, az *Antiquitates Hungaricae*, a *Füveskert* stb. irodalmi és történelmi tanulmányaival szerzett magának.

A nagy Virrasztó életét és írói pályáját elsősorban Erdély vallási és közjogi helyzete határozta meg. Bod Péter életfolyásának ábrázolása nyomán tehát a szerző gyakran kitér a felekezeti villongásokra és a visszaszorított fájó megnyilvánulásaira. Ezért a korszak irodalmi és művelődési állapotainak vázolásakor egyre jobban megülte az író szemléletmódját a politikai eszközökkel is támogatott vallási reakción költ elkeseredés. Ezeknek élestollú rajzolásakor azonban nem szabad elfelejtkezni arról, hogy a XVIII. században vallási tekintetben a mai belátóbb felfogástól eltérő, merev és feszültséggel-teli korszak uralkodott. Márpedig a Habsburgokat a katolizálásban is elsősorban dinasztikus megfontolások fűtötték. Itt tehát a vallási előjelekkel folyó küzdelem is tulajdonképpen politikai tény volt. Hiszen II. Rákóczi Ferenc híhű katolikus s mégis ő volt a vezére az egyik legnagyobb arányú magyar visszahatásnak. Ennek a tényezőnek figyelmen kívül hagyása lényeges történelmi jelleget fosztja meg minden korrajznak hitelességét. Ez magyarázza meg Iványi szemléletmódjának egyoldalú beállítottságát és elfofozottságát.

Iványi regényének mint szépirodalmi alkotásnak legszembeötlőbb sajátossága a a székelyes beszédmódnak izes elegyítése, továbbá előadásának megjelenítő ereje. A műben a mesemondó képzelet és a korjellemező készség dús erővel fonódik egybe. Sőt tanulsággal és érdeklélő elevenséggel tudja összeötvözni a két tényezőt. Bár a gazdagon áramló elbeszélésben ez gyakran megbilinteli a szerkezet arányos egyensúlyát.

Külön ki kell emelnünk életerős, kifejezésteljes és plasztikus szóképektől duzzadó stílusát, mely ígéret lehet egy írói egyéniség kialakulására.

Visy József.